

УДК 005.336

Крихівська Н. О.,

аспірант Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА"

У статті визначено сутність поняття "економічний потенціал", опираючись на загальнонауковий та філософський зміст. Із погляду загальнонаукових концепцій, виявлено сукупність об'єднуючих чинників трактування цієї категорії, серед яких можливість, здатність та ресурси. А на основі сучасних філософських концепцій розкрито поняття "потенціал", зупиняючись на взаємообумовлених філософських категоріях "можливість" та "дійсність".

Ключові слова: потенціал, можливість, здатність, ресурси, дійсність.

В данной статье определена сущность понятия "экономический потенциал", опираясь на общенаучный и философский смысл. С точки зрения общенаучных концепций, обнаружено совокупность объединяющих факторов трактовки данной категории, среди которых возможность, способность и ресурсы. А на основе современных философских концепций раскрыто понятие "потенциал", останавливаясь на взаимосвязанных философских категориях "возможность" и "действительность".

Ключевые слова: потенциал, возможность, способность, ресурсы, действительность.

In this article, the essence of the concept of "economic potential" relying on general scientific and philosophical meaning. In terms of general concepts, identified a set of unifying factors interpretation of this category, including the opportunity, ability and resources. And on the basis of modern philosophical concepts disclosed the concept of "potential", referring to the interrelated philosophical categories "opportunity" and "reality."

Key words: potential capability, capacity, resources and reality.

Постановка проблеми. Головним чинником виходу України з економічної кризи визначено структурну перебудову економіки на основі модернізації виробництва та його структури, розбудови функціонально збалансованого і соціально-орієнтованого економічного комплексу, що значною мірою залежить від спроможності суб'єктів господарювання ефективно задіяти свій економічний потенціал.

Економічний потенціал підприємства представляє собою складну, динамічну, ієрархічну й стохастичну систему взаємопов'язаних елементів. Його розглядають як джерело росту національного доходу й економічної сили країни; результат розвитку продуктивних сил суспільства; показник максимальних виробничих можливостей галузі, підприємств, об'єднань, ресурсів; засіб задоволення суспільних потреб; найважливіший фактор росту національного багатства країни; критерій оптимальності планів виробництва матеріальних благ, використання ресурсів і національного багатства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ця економічна категорія була об'єктом наукового дослідження протягом тривалого часу. Багато дослідників підкреслюють важливість вивчення проблеми сутності потенціалу та його місця серед інших економічних категорій, доповнюючи трактування цього поняття. Однак сьогодні в середовищі науковців немає єдиного підходу до визначення поняття "потенціал". Дослідженням економічного потенціалу підприємства займалися такі видатні вчені, як Л. І. Абалкін, В. М. Авдеєнко, Р. А. Білоусов, О. М. Волкова, Е. П. Горбунов, П. А. Ігнатовський, Ф. І. Євдокімов, Г. Б. Клейнер, В. В. Ковальов, О. В. Мізіна, Н. С. Краснокутська, І. І. Лукінов, Р. В. Марушков, Б. М. Мочалов, С. В. Мочерний, В. С. Немчинов, О. І. Олексюк, І. М. Репіна, А. І. Самоукін, С. Г. Струмилін, О. С. Федонін, В. Я. Чевганова та інші. Поміж західних вчених, виокремимо дослідження Р. Барро, Г. Беккер, П. Дуглас, Ч. Коба, Н. Калдор, П. Ромер, Р. Солоу та інші. У зв'язку з великою кількістю досліджень теорія містить різні погляди авторів щодо сутності, змісту та структури економічного потенціалу підприємства.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є продовження досліджень щодо поглиблення сутності категорії "потенціал", в основі яких мають знаходитись загальнонаукові вчення та трактування цього поняття з урахуванням сучасних філософських концепцій.

Виклад основного матеріалу. Оцінка загальноновизнаних концепцій щодо трактування категорії "потенціал", дозволяє виявити сукупність об'єднуючих чинників, серед яких можливість, здатність та ресурси [11]. Для забезпечення глибини і досконалості нашого дослідження сутності категорії "потенціал" та можливостей його розширення, розглянемо сутність цього поняття як кожного із чинників.

Перш за все, розглянемо таку категорію, як ресурси. У роботах з проблематики потенціалу, в основі якої лежить саме ресурсна концепція, визначено потенціал як простий набір ресурсів та джерел їх утворення. Ще в 1954 році С. Г. Струмилін [20] виокремлював потенціал як сукупну виробничу силу праці всіх працездатних

членів суспільства. Розришив це поняття радянський економіст О. І. Анчишкін [2] (1973 р.), визначивши виробничий потенціал як сукупність ресурсів, які в процесі виробництва набирають форми чинників виробництва. Ще одним представником цього підходу є голова урядової комісії з економічних реформ Радянського союзу Л. І. Абалкін [1]. У його трактуванні потенціал є узагальненою збірною характеристикою ресурсів, що прив'язана до місця й часу. Досліджуючи наукові положення трактування категорії, зустрічаємось із поняттям потенціалу як сукупності засобів, запасів, джерел, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної задачі, висунуте В. М. Архангельським [3]. У “Економічній енциклопедії” поняття “потенціал” розглядається як сукупність наявних у економічного суб'єкта ресурсів, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети. Дотримуючись цієї концепції, І. М. Рєпіна [17] визначила це поняття як сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних та ін.), навичок і можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства. О. К. Добикіна, В. С. Рижиков, С. В. Касьянюк, М. Є. Кокотько, Т. Д. Костенко [16] під потенціалом розуміють сукупність економічних ресурсів і виробничих можливостей фірми, що можуть бути використані для досягнення цілей фірми та її розвитку. А. Е. Воронкова [6], досліджуючи сутність поняття “потенціал”, зауважила, що потенціал підприємства визначається якістю та кількістю ресурсів, що має підприємство, кваліфікацією персоналу підприємства, інноваційними, інформаційними та фінансовими спроможностями.

Досліджуючи економічний потенціал України, Р. Б. Матковський [10] виокремлює економічний потенціал як сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу. Крім того, автор, поглибивши дослідження, виділив політекономічний аспект сутності економічного потенціалу як систему відносин економічної власності між людьми у взаємодії з розвитком продуктивних сил та базисними елементами господарського механізму, що виступають основним джерелом розвитку економічної системи, її можливостей.

Обумовлюючою категорією при встановленні сутності потенціалу, яка є передумовою реалізації можливості, є “здатність”, тобто наявність у суб'єкта господарювання певних здібностей до виконання якої-небудь діяльності [11].

Трактування поняття потенціал, що безпосередньо пов'язане із категорією “здатність”, простежується у вченнях Б. М. Мочалова [25]. Поняття “економічний потенціал” він розглядає як сукупну здатність галузей народного господарства виробляти промислову, сільськогосподарську продукцію, здійснювати капітальне будівництво, перевозити вантажі, надавати послуги населенню. Цю концепцію підтримав і сучасний вчений Р. В. Марушков [13], що трактує економічний потенціал як здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів.

Останнім напрямом нашого дослідження є потенціал як можливість. Термін “потенціал” у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова “potentia” й означає “приховані можливості”, які в господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю. Вперше про цей термін згадано в 1924 році К. Г. Воблієм [5]. Це було перше трактування цього поняття як потенційної можливості країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення. На початку нового тисячоліття усі науковці в основу поняття “потенціал” закладають категорію можливість. Тут можна простежити певну особливість доповнення та розширення поняття в різних його аспектах. Наприклад, В. Я. Чевганова [24] у 2000 році запропонувала розглянути економічний потенціал як можливість підприємства використовувати виробничий потенціал для випуску продукції в умовах впливу макро- і мікросередовища. У 2001 році у своїй праці “Управління потенціалом акціонерних товариств” вчений О. І. Олексюк [15] визначив потенціал підприємства як можливу сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив (можливостей) якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства у певному середовищі господарювання (ситуаційно-ринкова складова) з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень. Суть поняття потенціалу як максимальних можливостей об'єкта функціонування з урахуванням чинників впливу шляхом раціонального використання всіх видів ресурсів для досягнення потенціальних цілей зустрічаємо у праці Г. В. Герасимчука (2003 р.) [7]. Досліджуючи вчення науковців, зустрічаємось із досить ґрунтовним визначенням О. С. Федоніна [20], що розглядає потенціал як інтегральне відображення поточних і майбутніх можливостей економічної системи щодо трансформування вхідних ресурсів за допомогою притаманних її персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси. Н. С. Краснокутська (2005 р.) визначає потенціал як можливість системи ресурсів і компетенцій підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів [12]. Розглядаючи теоретичні аспекти управління результативністю діяльності підприємства,

С. В. Харченко [23] розглядає потенціал підприємства як можливості, які не існують до того часу, поки вони не виявляться в конкретних результатах. Досліджуючи теоретичні основи організації потенціалу підприємства А. Сабадирьова [18] пропонує визначення потенціалу підприємства як сукупність якостей системи взаємопов'язаних ресурсів, можливостей та їх мобілізації щодо досягнення цілей підприємства, конкурентних переваг з урахуванням впливу зовнішнього середовища.

Отже, дослідивши основні підходи щодо трактування поняття "потенціал" багатьма вченими, зауважимо, що визначення є досить різноплановими, що в свою чергу дає можливість розглянути і охопити даним поняттям значний обсяг проблем дослідження та на основі загальнонаукових трактувань, сформулювати стисле та чітке його визначення.

Для поглиблення і розширення поняття "потенціал" важливо звернутись до сучасних філософських концепцій. Як зазначає І. П. Отенко, у філософському сенсі розкриттю поняття "потенціал" сприяють взаємообумовлені філософські категорії "можливість" та "дійсність". Можливістю визначають сукупність умов, тенденцій, передумов та причин появи нового, здатність матерії, дійсності породжувати нове.

Дійсністю називають все реально наявне в об'єктивному світі. Разом з тим дійсність є здійсненою можливістю, тому що усе, що існує в дійсності, колись було можливістю. Можливість та дійсність тісно пов'язані між собою: якщо дійсність є реалізованою можливістю, то можливість породжується розвитком самої дійсності. Разом з тим вона може стати дійсністю. Тому їх не можна відривати одне від одного [22]. Спираючись на філософське обґрунтування поняття, зауважимо, що повне представлення сутності поняття буде в тому випадку, якщо ці дві категорії об'єднаємо у систему, тобто доповнимо визначення категорією "дійсність". У перетворенні можливості в дійсність важливу роль відіграють умови. Умови – це зв'язок явищ, які дають простір, сприяють дії тих сил, що перебувають всередині конкретного процесу. Саме вони й спричиняють можливість, тобто роблять те чи інше явище можливим або неможливим. Реальною можливістю називають те, що впливає з внутрішніх законів розвитку предмета, явища чи сукупності певних конкретноісторичних явищ. Реальна можливість – це те, що може за наявності певних умов перетворитися в дійсність. Розвиток об'єкта в контексті дослідження може розумітися як процес реалізації його можливостей, які, залежно від міри реалізації, можуть бути реальними або абстрактними.

Абстрактна (або формальна) можливість виражає відсутність яких-небудь умов, що породжують певне явище, але, водночас, і відсутність умов, що перешкоджають його виникненню. Цим поняттям позначають також слабко виражену тенденцію в розвитку явища. Реальна можливість означає наявність низки необхідних умов реалізації (тобто, перетворення в дійсність) цього явища. Абстрактна можливість при відомих обставинах може стати реальною та навпаки. Проте абстрактна можливість не може безпосередньо перетворитися у дійсність. Нерозуміння цього веде зокрема до авантюризму. Категорія "дійсність", перебуваючи у зв'язку з "можливістю", відображає у свідомості людини другий бік об'єктивної реальності (в широкому розумінні – всю реальність). Якщо можливість існує у своїх умовах або через них, то дійсність існує безпосередньо, як самі явища зовнішнього світу, що нас оточує. Іншими словами, дійсність є реалізованою можливістю. Дійсність пов'язана із закономірністю й ґрунтується на ній. Як тільки закони перестають діяти, дійсність втрачає свою необхідність, своє право на існування, свою "розумність". Вона замінюється новою. Тому важливо не лише встановити зв'язок категорій можливості й дійсності, а й розв'язати питання про те, як і за яких умов, яким чином відбувається перетворення можливості в дійсність. Таке перетворення потребує певних умов, які діють у тому ж напрямі, що й об'єктивна закономірність, яка лежить в основі можливості.

Тобто у філософському сенсі, потенціал – це реальна можливість або абстрактна, підкріплена низкою умов, тоді як абстрактна можливість, за сутністю, є здатністю. Відповідно, чим більше складається таких умов, що сприяють реалізації можливості, й чим більше вони суттєві, тим ближчою вона стає до реальної. Кількісне відношення між абстрактною та реальною можливостями виражається ступенем вірогідності виникнення явища, тобто мірою можливості є ймовірність її реалізації [11].

Висновки. Отже, як висновок у цьому дослідженні доцільним буде визначення поняття "потенціал", опираючись на його загальнонауковий та філософський зміст і враховуючи сучасні складові розвитку економіки. Тому потенціал визначимо як сукупність можливостей у певній сфері діяльності, які зумовлені наявністю відповідних здатностей та ресурсів, що під впливом певних умов підлягають реалізації. Оскільки термін "потенціал" є прикладом комплексного показника, здатного охарактеризувати не тільки сучасний стан об'єкта, але й найбільш імовірні перспективи його розвитку [4], питання формування потенціалу будь-якого об'єкта зумовлює потребу і важливість подальшого теоретичного та практичного дослідження його економічної сутності, складових і розкриття внутрішніх та зовнішніх зв'язків між цими складовими елементами.

Література:

1. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики. – М., 1981. – С. 24.
2. Анчишкин А. И. Наука-техника-экономика. – 2-ое изд. – М. : Экономика, 1989. – 384 с.

3. Архангельский В. Н., Зиновьев Л. Е. Управление научно-техническим прогрессом в машиностроении. – М., 1983. – С. 6.
4. Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства : навч. посіб. / Бачевський Б. Є, Заблудська І. В., Решетняк О. О. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
5. Воблый К. Г. Производственные силы Украины. Техника, экономика, право // Научные записки Ин-та народного хоз-ва. – 1924. – № 4–5. – С. 126–149.
6. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. – 2-е изд., стереотипное. – Луганськ: Из-во Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля, 2004. – 320 с.
7. Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми його наощування. – Луцьк: ЛДТУ, 2003. – 244 с.
8. Денисюк О. Г. Економічна сутність поняття “майновий потенціал підприємства // Формування ринкових відносин в Україні-2009.-№7/8.-С.7-13.
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред) та ін. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000-2002
10. Економічний потенціал України та шляхи його ефективного використання : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01 [Електронний ресурс] / Р. Б. Матковський ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2003. – 20 с.
11. Калюжна Н. Г. Потенціал суб’єкта господарювання як загальнонаукова та філософська категорія // Інноваційна економіка – 2011. – Випуск 22.
12. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
13. Марушков Р. В. Оценка использования экономического потенциала предприятия (на примере предприятий отрасли печати): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. екон. наук: 08.00.05 / Р. В. Марушков. – М., 2000. – 18 с.
14. Немчинов В. С. Экономико-математические методы и модели // Избр. произв.: В 6 т. – М., 1967. – Т. 3. – С. 207.
15. Олексюк О. І. Управління потенціалом акціонерних товариств (на матеріалах підприємств цементної промисловості України) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня. – К., 2001. – 22 с.
16. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник / Добикіна О. К., Рижиков В. С., Касьянюк С. В., Кокотько М. Є, Костенко Т. Д., Герасимов А. А. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
17. Репіна І. М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління // Вісник Української академії державного управління при Президентіві України. – 1998. – № 2. – С. 262–271.
18. Сабадирьова А. Л. Теоретичні основи організації потенціалу підприємства / А. Л. Сабадирьова // Економіст. – 2010. – № 1. – С. 34–35.
19. Самоукин А. И. Потенциал нематериального производства. – М. : Знание, 1991. – 175 с.
20. Струмилин С. Г. К вопросу об изменении народного благосостояния // Вопросы статистики. – 1954. – № 5. – С. 12–28.
21. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
22. Філософія: Навчальний посібник. – Львів: “Магнолія Плюс”; видавець СПД ФО В. М. Піча 2005. – 460 с
23. Харченко С.В. Управлінські аспекти забезпечення результативності використання потенціалу підприємства / С. В. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8. – С. 141–149.
24. Чевганова В. Я., Карпенко Ю. В. До питання визначення економічної категорії “потенціал підприємства” // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2–3. – С. 9–10.
25. Экономический потенциал развитого социализма / под ред. Мочалова Б. М. – М., 1982. – 175 с.